

Literatūra • menas • mokslas

DRAUGAS — šeštadieninis priedas

2002 m. birželio 8 d.

Nr. 111 (23)

Saturday supplement June 8, 2002

Lietuvos nacionalinė
M. Mažvydo biblioteka

No. 111 (23)

Liucia di Lammermoor operos pagrindiniai solistai — Irena Zelenkauskaitė (Liučija) ir Audrius Rubežius (Edgardo). Jono Kupriaus nuotrauka

Daina – žmogaus gyvenimo palydovė

Atejęs į pasaulį kudiakį pasitinka motinos lūpšinė, o gyvenimo gale išeinantis, prazilus ar neprazilus, išlydi į kapus artimųjų verkimai ir raudos. Nuo gimimo iki mirties – o kiek dainų ir giesmių, balsų ir triukšmo, harmonijos ir disonansų girdi jis! Pie-menėlių vargdienėlių, vargšų elgetų prie bažnyčios durų, ir giesmių šventovėje, ir subatvakarių polkų, ir vestuvių valsų...

Kokie garsai, garsų garsai ir garseliai skamba aplinkui! Visokių balsų stygų, gamtos ir žmogaus instrumentų... Ir piemenėlio birbynė, ir lietaus barbenimas į langą, ir varpelio skambėjimas, lapų šlamėjimas, ir vėjo judinamų pušų šakų ošimas, ir jūros bangų šniokštimas, lakštūčių vakarinė giesmė ir laukų vieversio ryto čirvirvenimas. Kaupiasi tie garsai į žmogaus širdį ir pasigirsta jie vėl jo gyvenimo vilčių ir ilgesio sapnuose. Garsai užburiantys ir užkerekiantys, į paslaptį vedantys, tyliai naktį raminantys ar audrą viduje sukeliantys.

Ir pats žmogus nebeiškenčia. Ir jis dainuoja. Savo širdies skausmą ar džiaugsmą išreiškia. Ir nebesitenkina savo paties balsu – vienu vieno. Uždainuoja dviese, kelyse, šimtai – kartu, sutartine. Padeda kanklės, arfos, smuikas, ragas, trimitai, būgnai. Vargonai beldžiasi į dangaus skliautus. Širdimi besiklausančiam net dykuma šaukia, o audra tyli... Ir erdvė skamba, ir rasos lašas varpo skambesiu virpa...

Daina ir muzika – savo guodžiančia, gydančia balzamo galia, stiprinančia, įkvėpiančia ar įsiutinančia. Filosofas Gabriel Marcel, pasiklausęs Bacho koncerto, pripažino, kad „yra garbė būti žmogumi“. Paul Claudel, Kalėdų naktį Notre Dame katedroje besiklausydamas kalėdinių giesmių ir vargonų skambesio, įtikėjo Kristų. Albertas Schweitzer pirmą savo gyvenimo dalį skyrė teologijai ir muzikai, o antrąją – kaip gydytojas, nešė medicininę pagalbą tropikinės Afrikos džiunglių gyventojams, bet ir ten jam ausyse skambėjo jį patį gydančios muzikos garsai.

Ne be reikalo atsiranda tų, kurie nori, tikisi, trokšta, kad jų gyvenimas taptų Dainiaus kuriama daina... ir paskutinę gyvenimo akimirką jiems net pro *Dies irae* graudulingą raudą pasigirsta juos, kaip Dostojevskį, pasitinkančios nežemiškos muzikos melodijos...

* * *

Žmonių gyvenimas... susipynę konfliktai ir neišvengiamas likimas, kompozitorių atpasakojami daugiabalsėmis chorų dainomis ir jautriomis arijomis, tampa amžiais išliekančiomis operomis. O kai tas dainas atlieka rinkiniai chorai, o arijas – talentingi solistai, klausytojams tos operos tampa jautriu ir jaudinančiu išgyvenimu. Muzikos puota. Tokia puota skanėjomės ir gėrėjomės šiais metais, gegužės 12 dieną, Čikagoje, kai buvome įtraukti į Gaetano Donizetti operą *Lucia di Lammermoor*. Lietuviai operai esame labai dėkingi už šią mūsų visuomenei iškeltą muzikos puotą.

Kęstutis A. Trimakas

Šio priedo puslapiuose...

Vaidžiai iš Čikagoje pastatytos operos *Lucia di Lammermoor*, 2002.05.12. Pagrindiniai solistai — Irena Zelenkauskaitė (Liučija) ir Audrius Rubežius (Edgardo) (1 psl.); II veiksmo scena (1 psl.). Fotomontažas (2 psl.). Fotomenininko Jono Kuprio nuotraukos. Operos profesionalaus vertinimo tebelaukiame.

Kompoz. Stasio Šimkaus, Mazosios Lietuvos himno melodijos autoriaus, 115 m. sukaktis.

Julijos Švabaitės naujų eilėraščių puokšė (3 psl.), **Jolitos Kavaliūnaitės** humoreska (3 psl.), akademinio *Lietuvių kalbos žodyno* užbaigtuvės (4 psl.)

Klaipėdos krašto lietuvų profesionaliojo muzikinio gyvenimo pradininkas — kompozitorius Stasys Šimkus (115-osioms gimimo metinėms)

Daiva Kšanienė

Klaipėdos kraštui tapus Lietuvos valstybės dalimi, iš karto susirūpinta šio krašto lietuvių profesionaliosios muzikinės kultūros plėtote. Profesionalaus lietuviško koncertinio gyvenimo era Klaipėdoje prasidėjo 1923 m. choro dirigentui ir kompozitoriui Stasiui Šimkui čia įkūrus konservatoriją. Kupinas trykštancios energijos, pilnas sumanymų ir planų, jau įgijęs muzikinio darbo organizatoriaus patirties JAV, studijavęs Varšuvoje, Peterburgo, Leipzigo, Berlyno konservatorijose, S. Šimkus, 1922 m. atvykęs į Klaipėdą, su užsidegimu ėmėsi darbo. Konservatorijos steigimo idėjai pritarė žinomas Klaipėdos muzikos veikėjas, vargonininkas, vokiečių chorų dirigentas Alexanderis Johanas, o materialiai rėmė centrinės Lietuvos ir Klaipėdos krašto valdžia, miesto visuomenė, vėliau — „Aukuro“ draugija. Iš krašto Direktoriaus išsinuomavus pastatą Palangos (dabar — S. Šimkaus) gatvėje Nr. 33, supirkus muzikos instrumentus, pastatius vargonus, 1923 m. rugsėjo 30 d. buvo atidaryti fortepijono, styginių instrumentų, dainavimo ir muzikos teorijos skyriai.

Pirmaisiais mokslo metais, dar privačioje muzikos mokykloje, mokėsi 114 moksleivių. Mokyklos tikslas buvo „pagelbėti Klaipėdos ir Vakarų Lietuvos jaunimui įsigyti muzikos mokslo, paruošti menui vis naujų darbininkų ir apskritai kelti muzikos supratimą“.

Puoselėdamas lietuviško simfoninio orkestro viziją, S. Šimkus padėjo daug pastangų, kad konservatorijoje būtų

atidarytos pučiamųjų instrumentų ir orkestro klasės. 1924 m. sausio 18 d. S. Šimkus rašė Lietuvos Prezidentui: „Man norėtusi šiemet Nepriklausomybės dieną surengti lietuviškos muzikos simfoninį koncertą. Mes jau turime didelių veiklų, bet, deja, iki šiol nei karto neišpildyta: Čiurlionio simfoninė poema „Jūra“, Čiurlionio kantata „De profundis“, Karlovičiaus „Lietuvos rapsodija“, Sasnausko kantata „Vyrų“ ir kt. Nepriklausomoje Lietuvoje dar nebuvo groti, nors Valstybė užlaiko orkestrą, chorą ir solistus. Ugdomą muziką apskritai reikėtų ypatingos dėmesio ir globos lietuvių muzikai skirti. Pas mus tai nedaroma. Laikas pradėti. Dideli simfonijos koncertai be piniginių paramos iš šalies negali įvykti: daug žmonių, daug repeticijų, daug išlaidų“. (Raštas Lietuvos Seimo Prezidentui. 1924 m. sausio 18. LLMA, f.161, ap. 1, b. 2).

Gavęs valstybinę paramą (70.000 litų), 1924 m. rudenį atidaroma orkestro klasė. Nors ir neturėdama visų aukštosios mokyklos teisių, įstaiga „davė tokių vaisių, kurie tą Klaipėdos konservatorijos vardą pateisino“. Taip rašė „Muzikos barų“ žurnalas 1938 metais.

Paskelbus pirmąją priemonę į Klaipėdos muzikos mokyklos orkestro skyrį iš įvairiausių krašto ir žemaitijos vietovių ėmė plūsti muzikos mokslo iš-

troškęs jaunimas. Aišku, mokykla visų norinčių negalėjo priimti. Atranka buvo didelė. Iš 350 padavusių pareiškimus, egzaminus buvo leista laikyti 150, o priimti tik 66 ir 6 kandidatai. Tarp laimingųjų buvo A. Grudziński, F. Svirskis, A. Ilčiukas, J. Motiekaitis, V. Arnastauskas, M. Buivydas ir kt., vėliau tapę puikiais specialistais, daug nuveikę Lietuvos muzikinės kultūros labui.

S. Šimkus parengė konservatorijos statutą ir studijų programas, atitinkančias aukštosios muzikos mokyklos reikalavimus.

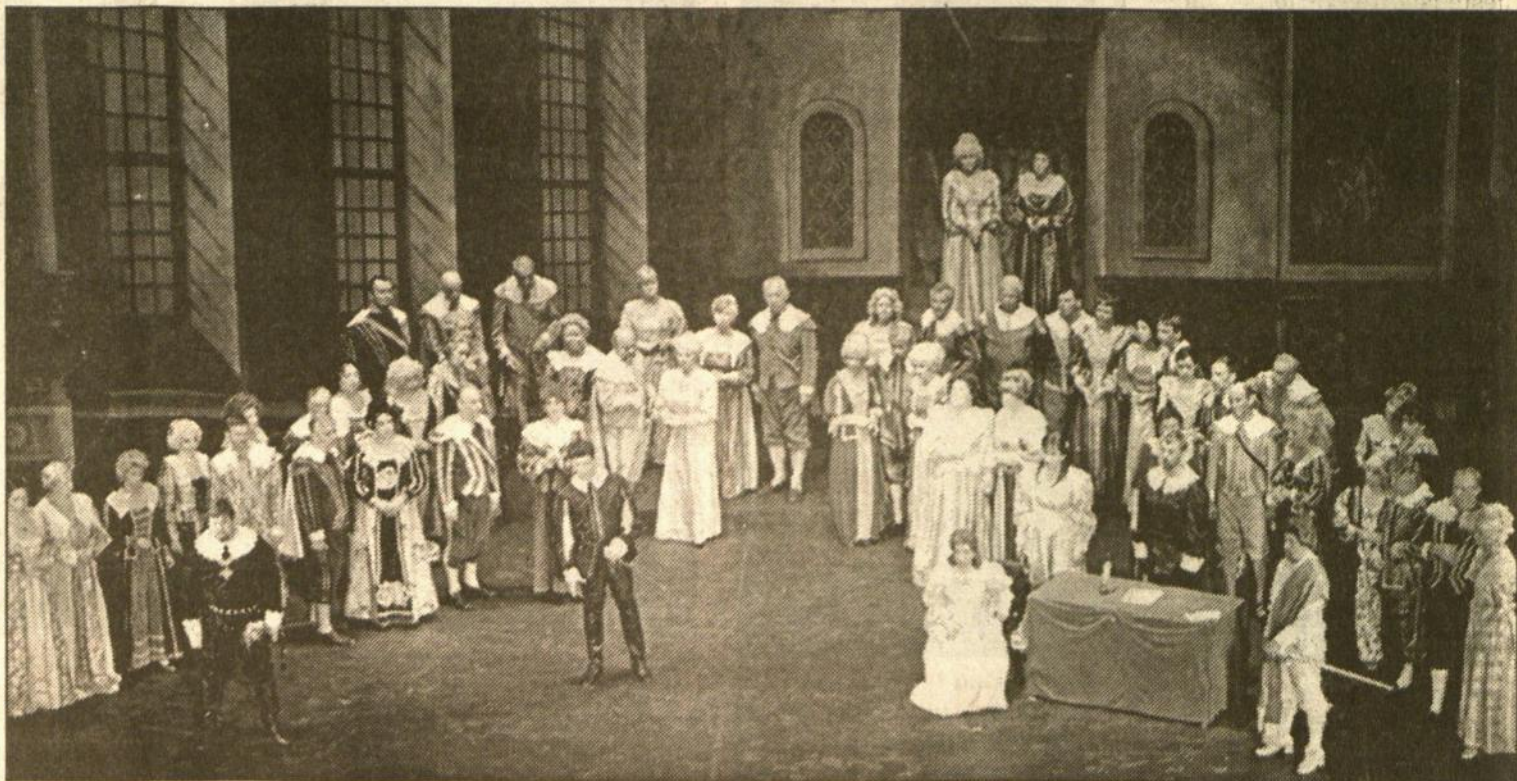
1925 m. sausio 1 d. Klaipėdos konservatorija (Memeler Konservatorium für Musik) tapo valstybine Lietuvos studijų institucija. Jos statute buvo įrašyta: „mokiniai bus vedami tokių programų, kad užbaigę mokyklą galėtų būti, sulig savo gabumų operos ir koncertų solistais, dalyviai orkestre, kapelmeisteriai, kompozitoriai, chorų dirigentai, muzikos mokytojai, vargonininkai (...) Kiekvieną skyrių veda mokytojai, baigę aukštesnį muzikos mokslą, žymūs menininkai, prityrę pedagogai“. (Klaipėdos muzikos mokykla. 1925. LLMA f. 161, ap. 1, b. 6).

S. Šimkus reikliai ir kruopščiai rinko bei formavo pedagogų kolektyvą. Ieškodamas mokytojų, lankėsi užsienyje, rašė kviečiančius laiškus. Į kvietimą atsiliepė Varšuvos

konservatorijos profesorius I. Giedaugas-Prielauskas. 1924 m. S. Šimkus nuvyko į Pragę, iš kur parsivežė pagrindinę dėstytojų grupę — šios konservatorijos absolventų instrumentinį ansamblį — Čekų nonetą, kurie mieliai sutiko dirbti kuriamoje Klaipėdos konservatorijoje, ugdyti būsimus Lietuvos instrumentininkus. Ansamblį sudarė puikus jauni muzikai: smuikininkas E. Leichneris, altininkas V. Kolenaty-Kamilovas, violončelininkas J. Fesenmeyeris, kontrabosininkas L. Rautenkranzas, klarnetininkas J. Brychta, valtornininkas E. Kauckys, obojininkas A. Stoupa, fagotininkas L. Putna ir fleitininkas A. Bursikas. Be užsieniečių, mokykloje dirbo ir nemaža gabių lietuvių pedagogų. Tai — kompozitorius, muzikos teoretikas J. Žilevičius, I. Prielauskas ir kt.

S. Šimkui buvo labai svarbu, kad mokytojai patys aktyviai reikštųsi koncertinėje veikloje. Kiekvienas pedagogas turėjo pasirašyti darbo sutartį, kurioje, greta kitų, buvo ir toks punktas, pagal kurį mokytojai pasizadėdavo be atskiro atlyginimo dalyvauti mokyklos orkestro ir kamerinės muzikos koncertuose nemažiau kaip du kartus per mėnesį. Beje, koncertuoti pedagogams tekdavo dažniau, net kas savaitę. Čekų nonetas šį įsipareigojimą mieliai vykdė. Devyni sveitimšaliai muzikai, dirbdami pedagoginį darbą (po 20 val. per savaitę), ugdydami jaunus lietuvių atlikėjus, kartu intensyviai koncertavo, kurdami muzikinę miesto atmosferą, formuodami Klaipėdoje aukštosios, rimtosios muzikos

Nukelta į 2 psl.

Scena iš operos „Liucia di Lammermoor“. Priekyje (iš kairės): lordas Enrico Ashton (Arūnas Malikėnas), Edgardo (Audrius Rubežius), Liučija (Irena Zelenkauskaitė, sėdi),

jos palydovė Alisa (Genovaitė Bigenytė), kapelionas Raimondo (Liudas Norvaiša, už stalo) ir jaunikis lordas Arturo Bucklaw (Jonas Valuckas). Jono Kuprio nuotrauka

ST. ŠIMKUS (iš 1 psl.) — poreikį rodydami pasiaukojamo darbo pavyzdį jaunimui, pasėdami vaisingą profesionalaus kamerinio muzikavimo sėklą visame Klaipėdos krašte. Ansamblio dėka Klaipėdoje pirmą kartą suskambėjo pasaulinės muzikos šedevrai: W. A. Mozarto, L. van Beethoveno, R. Strausso, Z. Fibicho, F. Liszto, P. Čaikovskio, R. Schumanno, R. Wagnerio, S. Rachmaninovo ir kt., o taip pat Mažosios Lietuvos kompozitorių M. Launischklaus, A. Klughardto ir kt. kūriniai.

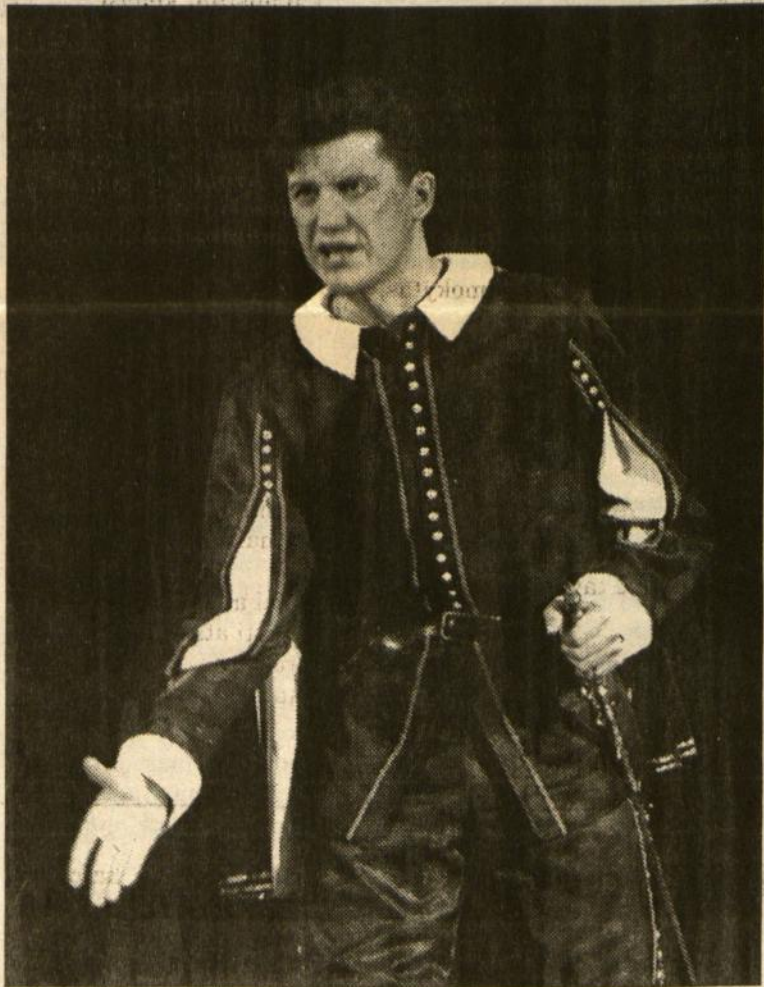
Kiekvieną Čekų noneto koncertą susirinkdavo labai daug klausytojų, būdavo pilnos net erdvios 300 vietų Luizės gimnazijos, 800 vietų Šaulių namų salės.

Klaipėdos koncertinį gyvenimą praturtino išpuilingi pedagogų — pianisto I. Prielgusko, dainininkių M. Čerkasos, K. Jozeykaitės ir kt. koncertai.

Netrukus ir gabiausi mokiniai ėmė burtis į vairius kamerinius ansamblius koncertuoti. Mokytojų pavyzdžiu susibūrę mokinių nonetas: M. Buivydas (I smuikas), A. Jaras (II smuikas), J. Kačinskas (altas), V. Dapšys (violonėlė), K. Liepus (kontrabasas), E. Lasas (fleita), Z. Anučas (obojus), K. Paulauskas (fagotas), V. Deniusis (trimitas). Išidėmėtina, kad tai buvo pirmasis, nors ir trumpai gyvavęs, lietuviškas kamerinis ansamblis. Mokiniai jungėsi ir į kitus ansamblius, pasirodydavo solo.

Konservatorijos direktorius S. Šimkus tėviškai, nuosirdžiai rūpinosi kiekvienu mokiniu — „savo vaiku“, domėjosi jų pažanga moksle, asmeninio gyvenimo problemomis, materialinėmis sąlygomis ir kt. Nieko negailėdamas darbštiesiems mokiniams, visai patindamas ir padėdamas. S. Šimkus buvo nepakantus tinginiams ir negailestingai juos šalindavo iš mokyklos. Tokių buvo nedaug ir konservatorijoje jautėsi meninė, žinių ir pažangos siekimu uždeganti atmosfera.

Steigiant konservatoriją, vienas svarbiausių S. Šimkaus tikslų buvo lietuviško simfoninio orkestro sukūrimas, kuris užpildytų didelę

VAIZDAI IŠ OPEROS „LUCIA DI LAMMERMOOR“:

KAIRĖJE viršuj: Lammermoor pilies kapelionas Raimondas (Liudas Norvaišas) su pilies gyventojais meldžiasi už iš skausmo išprotėjusią Liučiją. Žemiau: Pilies gyventojams užjauniančiai klausantis, Liučija (Irena Zelenkauskaitė) arijoje išreiškia savo pasimetimą ir skausmą. Dar žemiau: Lammermoor pilies sargybinių vadas Normanno (Julius Savrimas) su sargybos vyrais. Apačioje kairėje: Liučijos mylimasis (Audrius Rubežius) nakti kapiinėse sužino apie jos mirtį.

DEŠINĖJE viršuj: savo brolio Enrico suklaidinta, priversta ištėkėti už nemylimo vyro, ji nužudžiusi, tragiškai mylinti Edgardo, išprotėjusi Liučija. Kiek žemiau: Edgardo, suklaidintas, išsikeičia ir užpykęs ant Liučijos dėl tariamos meilės priesaikos sulaužymo. Apačioje viduryje: Liučija guodžia jos palydovę Alisą (Genovaitė Bigenytė). Apačioje dešinėje: suktasis Liučijos brolis, Edgardo priešas, lordas Enrico Ashton (Arūnas Malikėnas) — Liučijos ir Edgardo tragedijos kaltininkas.

Jono Kuprio nuotraukos

Lietuvos muzikinės kultūros spragą ir koncertuotų ne tik Klaipėdoje, bet ir visoje šalyje. Klaipėdos vokiečių orkestrų rengiami koncertai netenkino lietuviškosios miesto visuomenės.

Isteigęs orkestrinį skyrių, S. Šimkus nekantravo kuo greičiau, nepaisant jokių kliūčių, bet kokiomis priemonėmis (repeticijos vykdavo kasdien po keletą valandų) surengti simfoninį koncertą, parodyti savo darbo vaisius. Sunkus, pasiaukojantis darbas nenuėjo velniui. Po neįtikėtinai trumpo laiko, prabėgus vos keliems mėnesiams nuo pirmosios orkestro repeticijos (1925 m. vasario 26 d.), 1925 m. gegužės 25 d. Klaipėdos Šaulių namų salėje įvyko pirmasis konservatorijos simfoninio orkestro koncertas. Orkestrą sudarė 60 žmonių (42 mokiniai, kiti — pedagogai).

S. Šimkui diriguojant buvo atlikti gan sudėtingi tokiam jaunam ir neigudusiam orkestrui kūriniai: M. K. Čiurlionio simfoninė poema „Miške“, L. van Beethoveno Pirmoji simfonija C — dur, W. A. Mozarto operos „Don Žuanas“ uvertiūra. Koncerte pasirodė ir čekų ansamblis, pagrojęs L. Spohro „Didįjį nonetą“. Pirmasis Klaipėdos konservatorijos simfoninio orkestro koncertas, sukelęs daug emocijų, svarstymų, sulaukęs didelio pritrimo ir pripažinimo, tapo ypatingu Lietuvos muzikinės kultūros reiškiniumi.

Apie orkestro koncertą ir jo dirigentą palankiai rašė ir lietuvių, ir nuolat lietuviškas kultūrinės apraiškas kritikuojanti vokiečių spauda. (Klaipėdos „Volkstimme“, Šilutės „Memellandische Rundschau“ ir kt.). „Ryto“ dienraštis entuziastingai pareiškė: „Mūsų jaunos muzikos kultūros gyvenime kažkaip netikėtai pasireiškė naujas, galingas veiksnys — tai Klaipėdos konservatorijos mokinių orkestras. Atrodo, kad tasai orkestras daro lyg triumfo eiseną per sužėlusį Lietuvos muzikos gyvenimo dirvoną, rėždamas pirmą, bet plačią ir reikšmingą vagą“. (Klaipėdos konservatorijos koncertai“. Rytas, 1925, birželio 16, nr. 127, p. 3).

Netrukus orkestro koncertiniai maršrutai nusidriekė po visą Lietuvą — Kauną, Alytų, Panevėžį, Šiaulius, Vilkauskį, Kedainius, Šilutę ir kt. Intensyviai dirbant, orkestro repertuaras nuolat pasipildydavo naujais kūrinių. Koncertų salėse suskambėjo F. Schuberto, J. Haydno, F. Mendelssohno simfonijos, W. A. Mozarto, J. Brucho, C. Saint — Saenso koncertai smuikui su orkestru, M. von Weberio, O. Nicolai, H. Wieniawskio ir kt. kompozitorių kūriniai.

Daugelis įžvelgė didelę, įvairiapusę Klaipėdos simfoninio orkestro reikšmę visai Lietuvos kultūrai. Muzikas A. Vaičiūnas pažymėjo, kad S. Šimkus „sutvėrė taip kiekvienai kultūringai valstybei reikalingą simfonijos orkestrą, išnešė į pasaulį mūsų tautos genijų M. K. Čiurlionio, savo simfonijos koncertais auklėja piliečius iš vidaus ir pradeda rodyti Europai, kad Lietuva yra kultūringa valstybė“. (Vaičiūnas A. „Klaipėdos konservatorijos simfoninis orkestras“. Klaipėdos žinios, 1926, birželio 13, nr. 96, p. 3).

S. Šimkaus vadovaujamoje Klaipėdos konservatorijoje, šalia simfoninio orkestro, kamerinių ansamblių, aukšto meninio lygio pasiekė ir mišrus moksleivių choras.

Nukelta į 3 psl.

POETĖ JULIJA ŠVABAITE

Penktojo poezijos vakaro programos dalyvė
2002 m. gegužės 11 d., Čikagoje

AUKSINIS TĖVO ZIEDAS
parvežtas iš Amerikos,
amžina meilę,
kelionę į turtingą kraštą
žadėdamas,

nesugundė tavęs,
nenorėjai palikti
Lietuvos...

Gal bučiau gimusi
Brooklyn
arba Wilkes Barre
Pensilvanijos kasyklų
augintinė...

Likai Alvite,
Selviuose,
su juo vargų vargą
vargti,
džiaugtis ir liūdėti,
du sūnus,
dvi dukteris
auginti...

PAKĖLĖS GALVĄ ŽIŪRĖJO
ant viškų, –
ten chore giedojai
prie vargonų,
nežinodama ir nejausdama,
kad po mišparų
sutiksi

tą nedidelio ūgio,
juodaplaukį
su auksine grandinėle.

Žemai nusilenks, lyg pamokytas,
ir tu,
mėlynakė, liekna,
geltonplaukė,
droviai nuleisi
akis...

O kas jis toks?
kalbės didelė tavo
giminė, –

amerikonas?
iš kur jis?

KAS TAVE IŠVARĖ
ant pilko grindinio
sudriskusiu švarkeliu,
išbalusiu veidu,
randu ant kaktos,
šuneliu,
vos gyvu šalia?

Kas liepė sėdėti
per lietu, šaltį ir vėją
nuo tamsos iki tamsos
Katedros varpams gaudžiant
melskitės, melskitės! –

Penki centai delne,
kvepia šiltos bandelės,
apelsinai kioskuose,
bananų zievės
Lukiškių aikštėje,

Kur šią naktį
nakvosi?

TURBŪT NIEKADA NEMŪVĖJAI
to ziedo, –
kupare jis buvo
paslėptas,
nuo piršto nuimtas
po vestuvių tą rytą,
kai auštant kėleisi
virtti šeimynai
pusryčių...

Suskirdusios tavo
rankos, šiurkščios
nuo žlugto velėjimo,
daržų ravėjimo,
nesibaigiančių
darbų.

Tai tokia tėvo
Amerika, meilės
pilni buvo tavo
namai,

vėlai atsigulus,
anksti atsikėlus
pro ašras
mums dainavai...

MUMS LINKSMA SAVARTYNE!
vyras tamsiais akiniais,
be dantų,
ilga barzda,
skylėtu švarku,

sėdi ant žemos kėdutės
ir dejuoja, –
o Lietuva,
o mano Lietuva,
kur tu nuėjai,
kur tu eini?

Ką aš tau bloga
padariau,
kad apleidai mane?

Mes juokiamės,
erzinam ji,
mėtom laikraščių gniužtėmis,
atimam skėtį,
seną antklodę.

– O Lietuva, o Lietuva,
gieda jis gergždžiančiu balsu
per visą dieną
tarp sulūžusių dėžių,
šiukšlių, žvyro,
dilgelių
ir varnalėšų

BAIMĖS IŠVARYTA
palikau motiną
ir tėvą
vidury kiemo, –

sugrįšim,
greitai sugrįšim, –

o motinos ašaros,
jos šiurkštūs delnai

nebepaglostys,
nesuramins

KUR JŪS BĖGAT,
vaikėliai,
į nežinią,
į mirtį?

Sapne bučiuoju
tavo ranką,
atsiprašau,

ir matau,
kaip balta peteliškė
atlekia pro langą

į žvakės
liepsną

SKĘSTANTĮ ALVITO BAŽNYTELĖS
varpą
kas naktį
girdžiu,

skamba jis
šaukdamas grįžti...

Kodėl turėjau išeiti
iš tų pievų,
arimų,

pro gandrailzdį
jovaro viršūnėje?

IŠVAŽIUOKIM, TĖTI,
mano ašaros
nepalengkė tavo
širdies,
nė valios, –

– nepaliksiu namų,
nepaliksiu
nesuvežtų rugių,
nei daržų,
nei gyvulių.

Reikės ir čia
duonos

Kartais įbėgtų basas
nepazįstamas vaikas ilgais marškinėliais
ir prašytų paimti ant kelių

Nijolė Miliauskaitė

KVEPIA DEGTINE
sulopyta milinė,
ištraukta iš kartono dėžės
šiukšlyne,

kvepia degtine
skylėtos pirštinės
ir mano Mursa,
laizė ji turbūt
alaus tuščią skardinę...

Pabėgau iš našlaityno,
kai mirė gerasis daktaras,
veltui glostė visi mane ten,
bet ne tas veidas,
ne tos rankos...

Atėjo moteris
ilgu juodu drabužiu,
lygiai sušukuotais
plaukais,
šluostė mano ašaras.

Apkabinau jos kojas, –
Būk mano mama...

ATLEISK MAN, DIEVE,
kad juos apleidau
senatvėje,
negalioje,
mirties šešėly...

O šiandien prašau
vaikų
ir vaikėčių, –
nepalikite manęs
vidury dienos,

kai ieškosiu,
kai nerasiu kelio

į namus...

ST. ŠIMKUS (iš 2 psl.) — (diri-
gentas J. Žilevičius) bei sava-
noriškais pagrindais susibūręs
vyrų choras (dirigentas J.
Kacinskas). Abu chorai pasi-
žymėjo puikiomis chorinio dai-
navimo savybėmis: dinamine
skale, aukšta bendra dainavi-
mo kultūra. Jie buvo pajėgūs
atlikti sudėtingiausius pasau-
linės chorinės literatūros ku-
rinius.

Dirbdamas didžiulį kultu-
rinį muzikinį darbą S. Šimkus
susidurdavo su nemažais sun-
kumais. Įsisteigus Kauno mu-
zikos mokyklai, Klaipėdos
konservatorija vyriausybei
ėmė atrodyti nebereikalinga,
tad S. Šimkus dėjo titaniškas
pastangas, siekdamas įrodyti
jos būtinumą.

Nors konservatorija, jos sim-
foninis orkestras, chorai ir kiti
muzikiniai kolektyvai bei so-
listai akivaizdžiai rodė savo
gyvybingumą, 1930 m. rugsėjo
1 d. Klaipėdos konservatorija
buvo uždaryta. Tai buvo di-
džiulis smūgis šios mokyklos
steigėjui, jos puoselėtoju S.
Šimkui, sudėjusiam į ją tiek
jėgų, vilčių ir energijos.
Klaipėdos kultūros ir meno
žmonių pastangomis, „Auku-
ro“ draugijos dėka buvo iš-
saugota tik privati Klaipėdos
muzikos mokykla.

Su S. Šimkaus vardu susijęs
ir nepaprastas chorinio meno
pakilimas Klaipėdos krašte.
Giedotojų draugijos, įvairių or-
ganizacijų, gimnazijų, mokyk-
lų chorai, greta J. Naujalio, Č.
Sasnausko, J. Strolios, J. Ži-
levičiaus, A. Vaičiūno, J.
Gruodžio, M. K. Čiurlionio,
Vydūno ir kt. kompozitorių
kūrinių, savo repertuare visa-
da turėdavo naujai sukurtų,
talentingų, skambių S. Šim-
kaus dainų: „Tu pasakyki
man, sauluzėle“, „Kai mes bu-
vom du broliukai“, „Vėjo duk-
ra“, „Jau atėjo rudenėlis“,
„Atsisveikinimas su giria“,
„Kodėl, dainele mylimoji“, „Ža-
liojų girelė“ ir kt. Mylimiau-
sia ir populiariausia S. Šim-
kaus chorinė daina, dainuota
be išimties visose šventėse,
koncertuose, vakaruose, tapu-
si ir iki šiol tebesanti Mažo-
sios Lietuvos himnu „Lietu-
viais esame mes gimę“ (G.
Sauerweino žodžiai). Kartais
stipriausios Klaipėdos chorai
koncertų programas sudary-
davo vien iš S. Šimkaus
dainų. Ypač meistriskai ir sti-
lingai jas atlikdavo Klaipėdos
Giedotojų draugijos mišrus ir
vyrų chorai, vadovaujami A.
Mikulskio. Po šio choro kon-
certo Kaune 1937 m., J. Šve-
das rašė: „Choras gražus, apie
aštuoniasdešimt asmenų, mo-
terys gražias Klaipėdos lietu-
vių drabužiais pasidabinu-
sios. Beveik visa programa su-
daryta iš didelių naujųjų Šim-
kaus dainų. (...) Choras gerai
išmokytas ir klusnus. (...) Var-
gu kuris kitas mėgėjų choras
Lietuvoje dabar geriau jas at-
liktų“. (Švedas, J. „Klaipėdos
chorų koncertas“. Lietuvos ai-
das, 1937, nr. 556, p. 8).

S. Šimkus, kurdamas kon-
servatoriją, puoselėjo ir lietu-
viškos operos steigimo idėją.
Raštuose Lietuvos švietimo
ministrui jis įrodinėjo, kad
sustiprinus ir išplėtus Klai-
pėdos konservatoriją, ji galėtų
imtis operų statymo darbo, o
tai užpildytų didelę Klaipėdos
kultūrinę spragą. Turėdamas
galvoje operos kūrimą, S.
Šimkus 1925 m. rudenį į kon-
servatorijos dainavimo klasę
priėmė net 39 mokinius. Jie
dažnai pasirodydavo konser-
vatorijos rengiamuose kameri-
niuose koncertuose: S. Sodei-
ka, A. Dambrauskaitė, J.
Augaitytė, V. Ivanauskas, A.
Grisonas, B. Petronaitienė, S.
Nukelta į 4 psl.

Ilzės gyvenimas

Jolita Kavaliūnaitė

JOLITA KAVALIŪNAITĖ

„Kai aš užaugsiu
ir svečių susilauksiu,
tai aš jiems leisiu
pažaisli
su savo lėlytėmis.
Aš tai mokėsiu gyventi...“

Kai aš užaugsiu,
aš luktėlesiu aikštėje,
kad ir mano ranką
bučiuotų elegantiškai
kaklaraiščiui ponai“.

Vieną gražią dieną gimė
Ilzė. Praverė ji akis ir apsi-
dairė: Ne viskas jai atrodė
gražu. Ji galvojo, kad gyven-
mas ne toks gražus, koks jis
turėtų būti, kadangi žmonės
nemokėjo gražiai gyventi.

Ilzė gražiai augo. Netrukus
ji atsisėdavo, paskui atsisto-
davo ir galų gale statydavo
vieną kojytę po kitos. Ir, taip
statydama vieną kojytę po ki-
tos, ji žengė į gyvenimą.

Mergaitė mama paimdavo
už rankutės ir taip jos vaik-
siodavo, pirma salonėlyje, pas-
kui kieme, o dar vėliau jos
išeidavo ir į gatvę.

Vieną kartą taip besivaik-
sčiodamos juodvi sutiko gražią

poniā. Gražiai mama ir ponias
pasisveikino, gražiai juodvi
viena kitos pasiteiravo apie
viena kitos sveikatą ir tokiu
būdu leidosi į kalbas apie li-
gas. Nuo savęs ėjo prie vaikų,
nuo vaikų, prie vyrų, kalba
pliste plito platėjantiu cres-
cendo ir apėmė gėles, me-
džius, dangų, saulę ir grėsė
apimti mamą ir pačią Ilzę.

Ilzė puikiai žinojo, kad liga
ne kas, o ir ji susirgavo, o ir
jai skaudėdavo pirštuku už-
kliudžius akmenuką. Ir už-
jausti savo artimą ji mokėjo.
Taciau ligų crescendo augo ir
augo taip, kad nenoromis jai
išsprūdo:

— Kai aš ištėkėsiu, tai mano

vyras bus sveikas, kaip ark-
lys!

Ir ji išsigando. Kaip ji
išdrįso ponį kalbą taip per-
traukti?! Kaip nemandagul
Dabar jau ji gaus pipirų. Ir
laukė mergaitę pabaudos.

Nustebusios, ir mama ir
grazioji ponias sužuro į ją:
„Kaip iš tokio mažo padarėlio
išplaukė tokie dideli žodžiai!“
Ir jos nusijuokė.

Taip baigėsi kalbos apie li-
gas. Mama ir ponias viena kitą
gražiai atsisveikino ir viena, ir
kita gražiai nuėjo savom kryp-
tim.

Tas momentas giliai įstrigo
Ilzei į samonę. Ji tai mokės
gyventi. O, ji mokės gražiai
vyrą išsirinkti.

Taip pilna pasitikėjimo augo
Ilzė. Metelių jau daugėjo. Su
metelių daugėjimu daugėjo ir
jos teisės. Jai buvo leidžiama
vakaroti, kai atėdavo ir jų na-
mus svečių. Sėdėdavo ji ant
viršutinio laipto ir spoksodavo
pro užtvaros tarpelį.

Skambutis suskambėdavo.
Mama bėgdavo atidaryti du-
ris, tėtis irgi tuojau prisistaty-
davo. Ponios pasibučiuodavo,
vyrų paspausdavo vienas ki-
tam rankas ir taip pasisveiki-
nė sėdėdavo visi ant sofų.

Netrukus moterų rankose
atsirasdavo arbatėlės puodu-
kai, vyrų — benediktino stik-
liukai. O stalas lūžte lūždavo,
prikrautas visokių gėrybių:
sausainių rutuliukų, pyrago
keturkampinių, torto trikam-

piukų. Sakutės braškėdavo
and lėkštučių, puodukai ir
stikliukai kaukšėdavo ant sta-
lo.

Ir mama vaišintė vaišin-
davo:

— Prašau, ponias!
— Ačiū, ponias!
— Imkit, ponias!
— Dėkui, ponias!

Svečiai įsismagindavo ir
išsiimdavo mažas dėžutes tai
iš kišenių, tai iš rankinukų. Iš
jų išsitraukdavo cigarečių, ku-
rias užsidedavo gražiais ži-
bintuvėliais. Tada mama bėg-
davo ieškoti peleninių ir net-
rukus visas kambarys paskės-
davo baltuose dūmuose.

Tuose dūmuose paskėsavo
ir Ilzės lėlytės, kurios gražiai
surikiuotos sėdėdavo salono
kampelyje. Ilzė nuliūdavo.
Pagailėdavo ji tų svečių.

— Kai aš užaugsiu ir sve-
čių susilauksiu, tai aš jiems
leisiu pažaisli su savo lėly-
tėmis. Aš tai mokėsiu gyventi,
— galvodavo mergaitė.

Taip pilna pasitikėjimo augo
Ilzė. Vis plėtėsi jos pasaulis. Ir
su pasaulio plėtimusi plėtėsi
jos mąstysena.

Kas sekmadienį gražiai ap-
rėdytą mergaitę vedavo į
šventovę gražiai apsirėdę tē-
veliai. O šventovė būdavo pil-
na nemažiau gražiai apsirė-
dusių žmonių. Pasibaigus
pamaldoms, pasipildavo tie
žmonės į aikštę. Saulėtoje
aikštėje minia banguodavo ir
oždavo:

— Labas rytas, panele.
— Labas rytas, pone.
— Malonu susitikti, panele.
— Malonu susitikti, pone.

Taip elegantiški kaklarai-
ščiuoti ponai puldavosi bučiuoti
grazių panelių rankas ir tarp
jų prapulėdavo ir mergaitės
tėtis. O mama, rankoje laiky-
dama parapijos žiniaraštį,
skubiai bėgdavo namo, saky-
dama:

— Laikas užkaist viščiuką.

Ilzei atrodėdavo, kad tai
netvarka, ir ji galvodavo: „Kai
aš užaugsiu, aš luktėlesiu
aikštėje, kad ir mano ranką
bučiuotų elegantiški kakla-
raiščiui ponai“.

Ir taip su pasitikėjimu augo
mergaitė. Ji didėjo ir, jai be-
didėjant, didėjo jos pasaulio
akiratis, jos mintys.

Kai kiek Ilzė paaugo, išleido
tėveliai mergaitę į stovyklą.
Kiek ten buvo įvairių medžių
ir kiek ten buvo visokių
„sesių“! Kas rytą apsirėdavo
jos uniformomis ir stodavo į
rikuiotę vėliavų pakėlimui, o
vakarais vėl uniformuotos jas
nuleisdavo.

Į melsvą dangų su vėlia-
vomis kildavo gražūs žodžiai:
„...tegul saulė Lietuvos tamsu-
mus prašalina...“ Ir pakėlusios
jos tai du, tai tris pirštukus
vienu balsu ištardavo: „Vis
budžiu!“

Stovėdavo jos pagal kakla-
raiščių spalvas ir pagal di-
dėjantį ūgį. Kaklaraiščių spal-
voms begražėjant, agis didė-

davo. Ilzė pastebėjo, kad su
ūgio didėjimu liemenys nepor-
cingai stambėdavo. Ji žiū-
rėdavo į tuos stambėjantius
liemenis ir viena sau galvoda-
vo:

— Kai mano kaklaraiščio
spalva pasikeis, tai aš moksė-
siu diržą kaip reikiant susi-
veržti.

Ji mokės gyventi. O, mokės
gražiai apsidiržinti liemenį.

Taip galvodama, gražiai vis
augo Ilzė. Mokėsi, studijavo,
internavosi. Per paskutinius
internavimo metus susižie-
davo ji su gražiu internu.

Gražiai Ilzė išteikėjo. Įsikūrė
graziame name, kurio gražiai
apstatytame salone priimdavo
svečius. Sekmadieniais ji gra-
žiai apsirėgdavo ir eidavo į
šventovę, ir kas vasara vykdavo
grazion stovyklon vadovau-
ti mergaitėms.

Susilaukus svečių Ilzė juos
sodindavo prie staliuko su jau
iš anksto padėtomis peleninė-
mis, kurios greitai prisipildy-
davo surūkytų cigarečių galu-
kais. Sekmadieniais pasiba-
igus pamaldoms, bėgte bėg-
davo namo, kad nereiktų ste-
bėti savo vyro, bučiuojancio
grazių panelių rankas. O va-
sarą, bevažiudama vadovauti
stovyklon, išpakuodavo ilgą,
labai ilgą diržą, kuris pajėgtų
apjuosti jos vis bestamėjančią
liemenį.

Ir taip gyveno Ilzė.

ŠVYSTELĖJIMAI

Lietuvos padėtis tokia, kad daugelis trokšta didelės permainos — teisingos visame krašte. Tuo vis daugiau siejasi mokslo, kūrybos, kultūros žmonės. Čia minimos kai kurios jų pastangos. Tenebūna šie švystelėjimai vienkartiniai ir trumpalaikiai, bet teistveria jie, teisingai paremti kitų ir teatre norimų vaisių.

Kęstutis A. Trimakas

RAŠYTOJAI IR VALSTYBĖ

Rašytojas: Quo vadis, Lietuva?

Romualdas Lankauskas (redakcijos pastaba apibūdintas kaip „žinomas rašytojas ir publicistas, griežtu principingumu pasižymintis pilietis“) straipsnio antrašte klausia: *Quo vadis, Lietuva?* (Kultūros barai, 2002, 2 nr., 23-24 psl.). Rašinių pradėjęs Konfucijaus išmintimi: „Teisingumas ir dora žmonėms reikalinga labiau negu vanduo ir ugnis“, argumentuoja, jog to teisingumo ir doros Lietuvoje nėra. Rašytojas skundžiasi: „Per pastarąjį dešimtmetį aš išspausdinu gerą tuziną straipsnių (...) apie būtinybę kurti teisinę valstybę, bet ar kas atkreipė į juos bent mažiausią dėmesį?“ Nors vaisių nematyti, tačiau autorius skatina rašytojus ir kitus šviesesnės kultūros žmones imtis atsakingos iniciatyvos žadinti visuomenę.

INTELEKTUALAI IR TAUTA

Lietuvai reikia tautinio sąmoningumo!

Bent kai kurie, o ypač socialinių mokslų, intelektualai, yra pajutę atsakomybę, nors šiaip gerokai nustumti į šalį nuo krašto vadovavimo (partijos ir valdžia renka tik savo vienminčius patarėjus). Prof. habil. dr. Romualdas Grigas rašė ir teberašo apie būtiną reikalą mūsų tautai išlaikyti ir puoselėti tautinę savimonę. Aplink jį susibūrę intelektualai, sudarę iniciatyvinę grupę, įkūrė Lietuvos pilietinių organizacijų Forumą ir šių metų sausio 30 d. paskelbė programines nuostatas. Forumas pasisako už Lietuvos įstojimą į Europos Sąjungą ir NATO, — bet ne kaip strateginiu tikslu, o kaip priemone, kuri užtikrintų lietuvių tautos tęstinumą; tautinė savimonė ir pilietiškumas turi būti puoselėjami tautoje, kurios nariai turi laisvą apsisprendimą bendram veikimui. Forumo veiklos tikslas — vis organiškesnis valstybės ir tautos sąlyčio siekis, „didesnis visuomenės ir valstybės pilietinis bei kultūrinis integralumas“. (Forumo programinių nuostatų pilnas tekstas — XXI amžiaus Horizontuose, 2002.02.20, rašyta Lietuvos Aide, trumpai [laisvę, nutylėta plačioje Lietuvos spaudoje.

MOKSLAS IR TEISINGUMAS

Mokslininkų iniciatyva: Lietuvos kelias

Tyliai, ilgiau svarsčiusi grupė taip pat neseniai išėjo į viešumą. Humanistinės pakraipos mokslininkų ir kitų specialistų grupė, suburta psichologės dr. Lilianos Astros, dalyvaujant ir dr. Algirdui V. Kanaukai iš JAV, gegužės 18 d., Vilniuje surengtoje konferencijoje pradėjo Lietuvos kelio judėjimą. „Šio judėjimo tikslas — konstitucinių vertybių ir valstybingumo stiprinimas, siekiant efektyviai įgyvendinti būtinas vidaus politikos reformas“. Valstybės vystymo pamatas yra teisingumas ir demokratija.

Lietuvos kelio vadovai ypač akcentuoja žmonių vertę. Tarybos pirmininkė, psichologė dr. Astra teigė: „Didžiausias valstybės turtas — tai žmonės: dirbantys, kuriantys jos gerovę ir dvasinę kultūrą. Todėl stengsimės, kad Lietuvoje būtų atkurtas tvirtas socialinis pamatas, kuris taptų patikima atrama, vykdančias tolesnės valstybės vidaus gyvenimo bei ūkio reformas, tuo pačiu siekiant istorinės mūsų valstybės pažangos“.

Konferencijos rezoliucijoje pabrėžiama, kad bus siekiama tiek vyresniosios kartos ekonominės gerovės, tiek jaunimą ugdančio auklėjimo, tiek aukštąjį išsilavinimą įgytųjų specialistų teisingo užmokescio, o taip pat — stiprios ir veiksmingos kovos prieš korupciją. Visa tai turėtų užtikrinti Lietuvos gyventojų gerovę ir krašto stabilumą.

KOMPIUTERIAI

Ar surasta pagrindinė visatos formulė?

Kompiuteriai daug padeda žmogui, bet žmogus pirma turi paruošti jiems programas. Tokia „simbiozė“ yra stebinanti savo rezultatais. Tikrai sudaroma, išrandama ir atrandama daug ko naujo.

Vienas tokių mėginimų, gal su ypač dideliais vaisiais, yra skelbiamas šiuo metu. Kompiuterių programoms sudaryti reikia ypač sumanaus žmogaus. Vienas tokių yra amerikietis Stephen Wolfram. Būdamas 20 metų (ir tai buvo prieš 20 metų), jis buvo įvertintas MacArthur fondo Genijaus stipendija. Dabar, po 20 metų, jis išleido 1.200 psl. veikalą *A New Kind of Science* (Wolfram Media, 2002). Jis skelbia, kad jo paties sugalvota kompiuterio programa, pavadinta *celės automatonu*, gali išvystyti įvairias diagramas, formules ir lygtis, kurios visiškai atitinka (ar panašėja) įvairiausių mokslų formules, kaip, pavyzdžiui, Einsteino lygtis, erdvės-laiko kreivės diagramas, evoliucinę organizmų kaitą, net matematinės logikos grafiškus atitikmenis bei daugelio kitų mokslinių reiškinių diagramas. Anot jo, pagal kažkokią formulę visa Visata gali būti sudaryta ir visi mokslai ja galėtų būti pagrįsti.

Išvada labai drąsi. Bet kai kurie mokslininkai į tai žiūri rimtai ir, atrodo, yra pasiruošę savo tyrimais tai patikrinti.

Senoji mūsų karta dar prisimena kalbininko Kazimiero Būgos išleistus *Lietuvių kalbos žodyno* pirmuosius sąsiuvinius. Kokios buvo šio — didžiojo — žodyno ištakos, kokias kliūtis patyrė jo rengėjai, ištikti karo, okupacijų, tremčių?

Lietuvių kalbos žodyno istorija gana ilga ir paini. Ji susijusi su XIX amžiuje atsiradusiu istoriniu lyginamuoju kalbų tyrinėjimo metodu. Tada visos kalbos buvo lyginamos viena su kita, buvo nustatytos kalbų šeimos, pošeimiai, nagrinėjamos gramatikos ir leksikos sistemos. Mokslininkai pastebėjo mūsų kalbos senoviškumą, turinčią indoeuropiečių kalbų pagrindą daug ypatybių. Reikėjo kalbotyros mokslui mūsų leksikos duomenų. Tauta buvo paversta, nei mokyklų, nei rašto — tuščia vieta. Schleicher, Nesselmann ir kiti svetimitaučiai mokslininkai tyrinėjo, bet jie prie kalbos šaknų prieiti negalėjo — ne gimtoji kalba. Daug dirbo mūsų kalbininkai F. Kuršaitis, K. Jauniūnas, A. Baranauskas, sudominę ir kai kuriuos kitus lietuvių, savo mokinius. Tarmių medžiagą ėmė rinkti kun. A. Juška. Jo surinktais žodžiais susidomėjo Rusijos Mokslų Akademijos dori mokslininkai, ėmėsi redaguoti ir leisti vad. A. Juškos žodyną (Rusijoje išėjo iki 10 raidės). Lietuvių inteligentai irgi godžiai prisidėjo, visos būrys įsitraukė į darbus: K. Būga, J. Jablonskis, J. Šlapelis, A. Smetona, V. Juška, net Žemaitė ir kiti. Visi pamatė, kad čia tik laišuos, Alsėdžių, Kaitinėnų, Pušaloto. Pasauliui ir Lietuvai reikėjo visuotinio žodyno — senovės raštų ir tarmių viseto. Jaunas studentas K. Būga 1902 metais ima užrašinėti žodžius iš senųjų raštų, iš Dusetų, Kvedarnos ir kitų šnektų. Tai buvo jau *Žodyno* kaupimo pradžia. Lietuvių mokslo draugija, laikraščiai platino šiuos žodžių rinkimo reikalus, tautos šviesuomenė palaikė. Atsikūrus Lietuvos valstybei, K. Būga jau turėjo 17 pūdų žodyno lapelių kartoteką, ją aktyviai pildė Lietuvoje, važinėjo net po Latvijos lietuviškas vietas (anksčiau yra buvęs Zieteloje, Gudijoje) ir kitur.

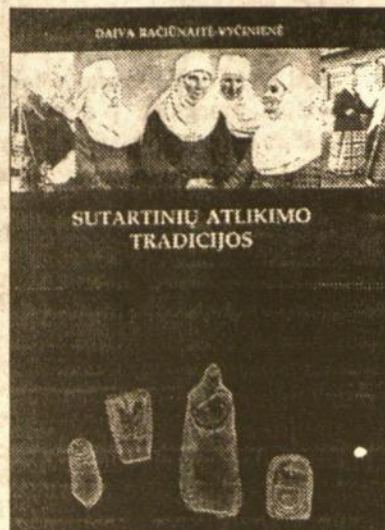
Profesorius A. Būga Kauno universitete, K. Būga pradeda rašyti *Žodyno* tekstą. Persidirba, suseraga, bet dar suspėja išleisti du sąsiuvinius (iki žodžio *anga*). Mokslo žmonių visur trūko. *Žodynas* paliktas dulkėti Universiteto palėpėse. Tik 1930 metais vyr. redaktoriumi paskiriamas Kauno universiteto dėstytojas J. Balčikonis, kuris prie 17 pūdų per keletą metų su talkininkais pridėda daugiau nei 1 milijoną lapelių iš visos Lietuvos ir pradeda rašyti naują visuotinį akademinių *Žodyno*. Lietuvos valdžia labai rėmė jo biudžetas A. Smetonos patvarkiu buvo neribojamas.

Sovietinė valdžia žodyno rengėjams 1952 m. primetė savo ideologiją pagrįsta Lietuvos kalbos žodyno rašymo ir redagavimo instrukcija. Ar pavyko žodyne apeiti šios instrukcijos nurodymus, sovietinės cenzūros draudimus?

Tokių didelių ir svarbių darbų, kaip akademinių žodyno rengimą, paprastai vykdo tautinės valstybės. Svetimiesiems tai nesuprantamas daiktas. Išsis tomas, spausdintas 1938–1940 metais, sovietų valdžios buvo sulaukėtas, per daug tautiškas, todėl pasirodė tik 1941 metų rudenį, inteligentų džiugiai suktas. Nacių laikais vos ne badaujančių lietuvių B. Vosylytės, V. Ušelio, J. Senkaus, paties J. Balčikonio buvo parašytas antrasis tomas, kuris išėjo 1947 metais. Kauno žmonės įvairiais būdais (spaustuvinių papirkimu ir kt.) daug egzempliorių išnešė per antrąsias duris ir išplatino Lietuvoje ir užsienyje. Kilo triukšmas. Vėl grįžusių sovietų cenzūra rado tiek „nuodėmių“, kad uždraudė platinti. Ir Dievas negerai

LEIDINIAI

Knyga apie sutartines

Savo knygoje *Sutartinių atlikimo tradicijos* Daiva Račiūnaitė-Vycienė atskleidžia naują požiūrį į sutartines.

Prof. dr. Vytautas Vitkauskas

Algimanto Žižūno nuotrauka

Lietuvių kalbos aruodas

Spaudai atiduotas paskutinis, dvidešimtas, akademinių *Žodyno* tomas. Ta proga į *Žodyno* vyriausiąjį redaktorių prof. dr. Vytautą Vitkauską su keliais klausimais kreipėsi *Draugo* korespondentas Algimantas A. Naujo-kaitis.

versiteto palėpėse. Tik 1930 metais vyr. redaktoriumi paskiriamas Kauno universiteto dėstytojas J. Balčikonis, kuris prie 17 pūdų per keletą metų su talkininkais pridėda daugiau nei 1 milijoną lapelių iš visos Lietuvos ir pradeda rašyti naują visuotinį akademinių *Žodyno*. Lietuvos valdžia labai rėmė jo biudžetas A. Smetonos patvarkiu buvo neribojamas.

Sovietinė valdžia žodyno rengėjams 1952 m. primetė savo ideologiją pagrįsta Lietuvos kalbos žodyno rašymo ir redagavimo instrukcija. Ar pavyko žodyne apeiti šios instrukcijos nurodymus, sovietinės cenzūros draudimus?

Tokių didelių ir svarbių darbų, kaip akademinių žodyno rengimą, paprastai vykdo tautinės valstybės. Svetimiesiems tai nesuprantamas daiktas. Išsis tomas, spausdintas 1938–1940 metais, sovietų valdžios buvo sulaukėtas, per daug tautiškas, todėl pasirodė tik 1941 metų rudenį, inteligentų džiugiai suktas. Nacių laikais vos ne badaujančių lietuvių B. Vosylytės, V. Ušelio, J. Senkaus, paties J. Balčikonio buvo parašytas antrasis tomas, kuris išėjo 1947 metais. Kauno žmonės įvairiais būdais (spaustuvinių papirkimu ir kt.) daug egzempliorių išnešė per antrąsias duris ir išplatino Lietuvoje ir užsienyje. Kilo triukšmas. Vėl grįžusių sovietų cenzūra rado tiek „nuodėmių“, kad uždraudė platinti. Ir Dievas negerai

rašytas, ir socializmo idėjos negarbinamos, į Vakarus bėgusių autorių sudėta daugybė, religinės literatūros apsu. Kritikavo visi, kas tik netingėjo. (O didysis latvis J. Endzelynas išgyrė, skirtingai nuo mūsų prisitaikėlių). J. Balčikonis po kelerių metų iš *Žodyno* turėjo išeiti, nes valdžia netikėjo, kad *Žodynas*, jo vairuojamas, bus „socializmo ir komunizmo idėjų diegimo židyns“. Dominuoti ėmė iš Maskvos atsiųstas baltistas ir, mūsų laimei, inteligentiškas žmogus, B. Larinas.

Sudaroma Jūsų klausime minėta nauja instrukcija (aut. J. Krūpas, A. Kučinskaitė, B. Larinas), reikalavusi pirmiausia teikti tarybinių autorių komunistinius agitacinius sakinius, paskui tarmių pavyzdžius, gale kur nors — senovės raštus (ir tai liepta jų mažinti). III-asis tomas žymių leksikografų B. Vosylytės, A. Lyberio, D. Urbo, N. Grigo, Z. Jonikaitės, J. Paulausko ir kt. parašytas, tvarkytas ir buvęs J. Balčikonio suredaguotas, bet senųjų raštų ir tarmių medžiaga vis dėlto išsaugojė. A. Guzevičiaus, V. Valsiūnienės, P. Cvirkos, Salomėjos Nėries ir kt. „šviesuolių“ sakiniui buvo kaip perkūn-sargiai priekyje, o toliau visi skaitė ir sodrių, gyvų liaudieskių sakinių. Pakeista ir reikšmių eilė: pirma turėjo būti tų dienų, ne istorinė medžiaga — taip buvo naikintas *Žodyno* istorinis pobūdis. B. Larinas specialiai rašė, kad *Žodynas* negali būti istorinis. Tokio neleido visoms tautoms, net ukrainams. Tokia buvo sovietų valdžios valia.

Apibūdinkite akademinių *Lietuvių kalbos žodyno* svarbiausius bruožus ir ypatybes.

Žodynas užsibrėžė tikslą pateikti ir išnagrinėti visus lietuvių kalbos žodžius iš raštų nuo 1547 metų iki dabar, taip pat visų tarmių paveldėtumą o s i u s, iš žilos senovės atėjusius ar bent kelių kartų vartotus naujesnius žodžius, šiek tiek parodant, kaip tas paveldas vartojamas ir dabarties (to meto) raštuose. J. Balčikonis siekė parodyti kiekvieno žodžio istoriją, kilmą ir išnykimą. Pvz., *bernas* senovėje buvo tik „vaikas“, vėliau „suaušęs ar augęs (nevedęs) vyras“, vėliau „ūkininko samdiny“, net „parsišlavėlis“.

Stengtasi ir stengiamasi nurodyti kiekvieno žodžio geografiją, plotą. Štai žemaičiams

brėkšti reiškia *temti*, o aukštaičiams *švisti*, *aušti*, o grobai — žemaitiškai *žarnos*, o aukštaitiškai — *šonkauliai*, *mergšė* daug kur *nusivalkiojusi mergina*, o džiūkams visai *miela mergaitė* ir t.t., ir t.t. Dalis žodžių pagal plotą yra kuršiškai: *pylė* — „antis“, *pūrai* — „žemieniai kviečiai“, *dicinas* — „toks peilis“ ir kt.

Žodynas norėjo ir parodė tautos mąstymą, moralę, visą gyvenimą, istorinius įvykius (vežimus, kalinimus, svetimųjų atneštus vargus, išdavikų veiklą — ypač paskutiniuose tomuose, anksčiau net iš tolo apie tai užsiminti nebuvo galima. Kaip žodynininkai juokavo, sakini *ėjo bobos į bažnyčią* reikėjo taisyti *ėjo bobos į kiną*. Dažnai senuko, senukės pasakytas sakiny s žerėte sužeri įvairiausiomis spalvomis, gudurumu ir orumu. Daug kas *Žodyną* skaito kaip kokį romaną, kaimo žmonių išlaikytos kalbos spindinio grožio rinkinį.

Kokią reikšmę turi *Žodynas* turiniant ir norminant lietuvių kalbą, išlaikant lietuvių užsienio lietuvių bendruomenę?

Mūsų tarmės padėjo kurti ir tvarkyti bendrinę kalbą. Iš tarmių ir mūsų *Žodyno* kalboje įsitvirtino *rašis, kaina, kainuoti, atvejis, ruožas, bruožas, kibiras, lėšos, proga* ir daugybė kitų žodžių. Prireikus kokio termino, net kibernetikai kompiuteriams ieško iš *Žodyno* atitikmens, kokios *rinkmenos* ir kt. (ypač gerų atitikmenų randa dr. J. Klimavičius, žodynininkas ir terminologas).

Kokiu būdu *žodynei* buvo surinkti bene visi lietuviški žodžiai? Kokie čia *Lietuvių kalbos instituto* nuopelnai, kokie Jūsų *dabartiniai* ir *buvę bendradarbiai* daugiausia prisidėjo prie šio stambaus akademinių veikalo rengimo? Gal tarp talkininkų buvo ir išėivijoje atsidūrę mūsų kalbininkai, kiti tautiečiai?

Žodynei surinkta beveik 5 milijonų lapelių kartoteka. Tai mūsų inteligentų, iš liaudies kilusių žmonių darbo vaisius. J. Balčikonis, kaip ir K. Būga, telkė žmones rinkti iš visų Lietuvos vietų, jis 1940 metais turėjo 847 pagalbininkus, daugiausia mokytojų, studentų, kunigų ir kt. Turime net palaimintojo J. Matulaičio, buvusio prezidento K. Griniaus, A. Smetonos, tūkstančių K. Būgos, J. Jablonskio, J. Balčikonio, A. Girdenio, E. Grinaveckienės, V. Grinaveckio ir kitų žmonių užrašymų. Paskutiniojo, 20-ojo, tomo gale įdėtas sąrašas žmonių, užrašiusių po 100 ir daugiau lapelių.

Iš sovietinio rojaus pas jus, išėivijoje, atsidūrusių žmonių irgi ne vienas yra daug užrašymų palikęs mūsų dėzele, išlikusiose net Salantų bažnyčios rūsyje per visus karus, gaisrus, kareivių siautėjimus, saugumiečių tardymus ir klausinėjimus pačiame Institute. Tai A. Salys, kurio šimtmetį švenčiame, V. Kulbokas, P. Jurkus, K. Alminas, P. Jonikas, A. Maziulis, A. Bagdonas, P. Butėnas, P. Markeilis, J. Širvydas, V. Uoselis ir kt.

Atitaisymas. Lietuvių egzodo vaikų ir jaunimo literatūros antologiją spausdino spaustuvė „Šviesa“, ne „Aušra“, kaip buvo klaidingai pažymėta *Draugo* šeštad. priede, 2002 05 18, 4 psl.). Straipsnio autorė atsiprašo.

Priminkite, kaip *Lietuvių kalbos žodyno* paskutini ir kitus tomus galėtų išgyti užsienio lietuvių organizacijos, lituanistiniai centrai, pavieniai asmenys?

Keturiolika *Žodyno* tomų visai išpirkta, galima gauti tik antikvariatuose. XV–XX tomų tam tikrą dalį turi Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, vienas kitas knygynas. Žadama perleisti juos kompiuterių disketėmis (tik gali klausą kam užgauti pirmųjų tomų sovietizmai, tokie kaip *aušrininkų*, tariamai *buržuazinių nacionalistų*, *genų*, *genetikos*, kaip „kapitalistų pramanų“ pasmerkimai, bet žinokite, kad tas Damoklo kardas, išskeltas kolaborantų, privertė ir visiškai nenorint parašyti kaip liepta.

Broliai užsienio lietuviai, neužmirškime savo tautos ir kalbos! Prisiminkime, kaip A. Salys mokė mirties patalę ja rūpintis! *Lietuvių kalbos žodynas* per baimes, triukšmus visais išėjo, dažnai neparemtas galingųjų ir turtingųjų, kartais vanotas ir vanotas prasišėlusių. Juk net *Žodyno* sukūrėją ir sielą prof. J. Balčikonį nušalinome visai iš kritika, neleide savo darbo dirbti. Ir išmestas iš darbo, vazinėjo Profesorius apie Maišiagalą, Nemencinę, Dieveniškės, Gervėčius, Rodūnią, Žirmūnus ir kitur, gaudė daug kur paskutinius jau mohikanus, iš visų jėgų mokė to darbo savo studentus ir pažįstamus. Be kortelių ir sakinių net mirties patalę Profesorius buvo neįsivaizduojamas: *Gerai sakai, užrašyk tamsta, gal Žodyno kartotekoje to žodžio nesama*.

Kaip būtų gerai, kad užsienio lietuviai mus palai-kytų, kaip yra palaikę K. Būga 1924 metais, pirke ir platino jo žodyno sąsiuvinius, rūpintųsi, kad gyvosios kalbos medžiaga būtų renkama, skelbiama ir tvarkoma. P pinigų stygius krinta dažniausiai tik mums, ne kokiems abejotinos veiklos teisėjams ir valdininkėliams.

ST. ŠIMKUS — (iš 3 psl.)

Bielskytė ir kt. Deja, S. Šimkui tuomet nepavyko įgyvendinti savo svajonės. Tačiau jo idėjos ir siekiai nebuvo užmiršti. Vėliau, 1934 m., jau kitų muzikų (J. Kacinskio ir kt.) iniciatyva Klaipėdoje buvo įkurta lietuviška opera.

Neilgai, netgi su pertraukomis, trukusi S. Šimkaus muzikinė — visuomeninė veikla Klaipėdoje (1923-1930) buvo neįkainuojama, nes padėjo pagrindus visapusiškam miesto ir viso krašto muzikinio gyvenimo suaktyvėjimui.

Su meile ir pagarba klaidiečiai ir šiandien puoselėja įžymaus lietuvių muziko S. Šimkaus muzikines tradicijas. Sėkmingai jaunųjų muzikų ugdymo baruose darbuojasi S. Šimkaus vardu pavadinta konservatorija, esanti taip pat S. Šimkaus gatvėje. Įkūnyta ir didžiausioji S. Šimkaus svajonė: Klaipėdoje veikia aukštoji muzikos mokykla — Universiteto menų fakultetas. Kas antrą rudenį į Klaipėdą suplaukia gausybė chorų iš Lietuvos ir kitų Europos šalių, norėdami savo meistriskumu konkuruoti S. Šimkaus vardo tarptautiniuose chorų konkursuose.

Įžymiojo lietuvių muziko S. Šimkaus daugiabranė muzikinė veikla paliko neišdildomą pėdsaką Klaipėdos krašto muzikinėje kultūroje.